

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15ος-18ος αιώνας)

II. Ο Ελληνισμός υπό Βενετική και Οθωμανική κυριαρχία

α. Οι Έλληνες υπό βενετική κυριαρχία:

● Συνθήκες διαβίωσης:

- Βενετοκρατούμενες περιοχές ελληνικού χώρου → Κύπρος, Κρήτη, Επτανήσα.

α. Πολιτικός τομέας:

- Οι Βενετοί: → επέβαλαν το δυτικό φεουδαρχικό σύστημα.
→ το προσαρμόσαν στις τοπικές συνθήκες.

- Αντιστάσεις πληθυσμών:

1. Εξέγερση αρχόντων στην Κρήτη (αρχηγός: Σήφης Βλαστός, 1453).
2. Κίνημα Διασσωρίνου στην Κύπρο (1492).
3. Το ρεμπελιό των ποπολάρων στη Ζάκυνθο (1640).

β. Πολιτιστικός τομέας:

- Οι Βενετοί επέτρεπαν την ελεύθερη μετακίνηση σπουδαστών από τις βενετοκρατούμενες περιοχές προς την Ιταλία.
- Τα πνευματικά κέντρα της Ιταλίας (Βενετία, Φλωρεντία, Πάδοβα) → εστίες μόρφωσης και ανταλλαγής ιδεών.
- **Επτανήσιοι, Κρητικοί και Κύπριοι** σπουδαστές → μεταλαμπάδευαν τα φώτα της παιδείας στις ιδιαίτερες πατρίδες τους.

● Γράμματα και Τέχνες:

- 16ος-17ος αιώνας → Κρήτη → αξιόλογη ανάπτυξη γραμμάτων και τεχνών.

α. Λογοτεχνία: → έμμετρο μυθιστόρημα: **Ερωτόκριτος** (Β. Κορνάρος).

→ τραγωδία: **Ερωφίλη** (Γ. Χορτάτσης).

- Στα κείμενα αυτά: → χρησιμοποιείται η κρητική διάλεκτος.
→ γίνεται συγκερασμός ελληνικών και αναγεννησιακών χαρακτηριστικών.

β. Τέχνες: → ανάπτυξη ζωγραφικής → Κρητικοί και Επτανήσιοι ζωγράφοι.

► Κρητικοί ζωγράφοι → Κρητική Σχολή:

1. Θεοφάνης Στρελίτζας Μπάθας: γνωστός ως **Θεοφάνης ο Κρης:**

- Θεωρείται ο κυριότερος εκπρόσωπος της Κρητικής Σχολής το 16ο αιώνα.
- Δημιούργησε προσωπικό ύφος.
- Συνδύαζε στοιχεία παλαιολόγειας παράδοσης και δυτικής τέχνης.

2. Μιχαήλ Δαμασκηνός.

3. Γ. Κλότζας.

4. Θεόδωρος Πουλάκης.

- 1669: Κατάληψη Κρήτης από Τούρκους.

→ Κρητικοί πρόσφυγες → στα Επτανήσα.

→ Πολλά χαρακτηριστικά κρητικής πολιτιστικής παραγωγής → στα Επτανήσα.

► Επτανήσιοι ζωγράφοι: → ακολουθούν την κρητική παράδοση με επιδράσεις από Αναγέννηση και μπαρόκ.

- Οι κυριότεροι:

1. Ηλίας Μόσκος.
2. Παναγιώτης Δοξαράς.
3. Νικόλαος Κουτούζης.

β. Οι Έλληνες υπό οθωμανική κυριαρχία:**● Το καθεστώς των υποδούλων:****• Συνέπειες από την οθωμανική κατάκτηση:**

1. Βαριά φορολογία → κεφαλικός και έγγειος φόρος ή χαράτσι.
2. Διοικητικές αυθαιρεσίες.
3. Παιδομάζωμα, εξισλαμισμοί, υποχρεωτική ναυτολόγηση παράλιων πληθυσμών.
4. Ληστεία και πειρατεία.
5. Δημογραφική φθορά.

• **Το ισλαμικό δίκαιο** → επέτρεπε την εσωτερική οργάνωση των υπόδουλων χριστιανών με συνθήκες.

→ Οι χριστιανοί:

- α. εξασφάλιζαν ατομικές, οικονομικές και θρησκευτικές ελευθερίες.
- β. υποχρεώνονταν να καταβάλλουν φόρους στο Οθωμανικό Κράτος.

• Συχνά τα δικαιώματα αυτά αναιρούνταν.

• Η **οθωμανική κατάκτηση** προκάλεσε → ανακατατάξεις, περιορισμούς και καταπιέσεις στους υπόδουλους πληθυσμούς.

- **Ο Ελληνισμός:**
- ανέπτυξε δυνάμεις.
 - ξεπέρασε την αρχική κρίση.
 - δημιούργησε τις προϋποθέσεις της αναγέννησής του.

● Δυνάμεις επιβίωσης και ανανέωσης του Ελληνισμού:**▶ Η Εκκλησία και τα προνόμια:**

• Μετά την Άλωση → **Μωάμεθ Β΄** → προνόμια στον πατριάρχη Γεννάδιο Β΄:

- Ο **Πατριάρχης** αναγνωριζόταν ως: α. πνευματικός ηγέτης και β. πολιτικός ηγέτης, εθνάρχης.

→ Ο **Πατριάρχης** μπορούσε να παρεμβαίνει στην Υψηλή Πύλη για θέματα που αφορούσαν τους ορθόδοξους χριστιανούς.

• Ειδικότερα προνόμια:

1. Το δικαίωμα να ιδρύει εκκλησιαστικά δικαστήρια (για υποθέσεις αστικού δικαίου).

2. Το δικαίωμα να επιβάλλει φορολογία: → για τις ανάγκες της Εκκλησίας.
→ για την οθωμανική διοίκηση.

• Η **παραχώρηση των προνομίων** → διευκόλυνε τους Οθωμανούς ως προς τη διοίκηση των χριστιανών, διότι: **Η Εκκλησία:**

→ διέθετε οργανωμένο διοικητικό δίκτυο (μητροπόλεις, επισκοπές, ενορίες, μοναστήρια).

→ ανέλαβε εκκλησιαστικές και κοσμικές δικαιοδοσίες.

▶ Ο θεσμός της κοινότητας:

- **Θεσμός κοινότητας:**
- αποτελούσε ένα είδος τοπικής αυτοδιοίκησης.
 - προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις της οθωμανικής πολιτικής.
 - είχε κύρος και δικαιοδοσίες: φορολογικές, εκπαιδευτικές κ.ά.

- Οι κοινοτικοί άρχοντες ή **πρόκριτοι** → εκλέγονταν από τους κατοίκους. }
- Τα προβλήματα αντιμετωπίζονταν συλλογικά. }
- Έτσι: ο θεσμός της κοινότητας έγινε:
 - πόλος εθνικής συσπείρωσης.
 - εστία καλλιέργειας δημοκρατικού πνεύματος.

► **Οι Φαναριώτες:**

- Φανάρι (συνοικία Κωνσταντινούπολης) → Φαναριώτες → ομάδα λαϊκών αξιωματούχων.
- **Οι Φαναριώτες:**
 - ήταν μορφωμένοι και γλωσσομαθείς.
 - έγιναν απαραίτητοι στην οθωμανική διοίκηση.
 - κατέλαβαν υψηλά αξιώματα:
 - 1. **Δραγουμάνος** (διερμηνέας) της Υψηλής Πύλης.
 - 2. **Δραγουμάνος του Στόλου.**
 - 3. **Ηγεμόνας** των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών.
 - απέκτησαν κύρος.
 - εξελίχθηκαν σε κοινωνική ομάδα με μεγάλη οικονομική δύναμη και επιρροή.

► **Αρματολοί και κλέφτες:**

- Τα σώματα των αρματολών και των κλεφτών → σχηματίστηκαν κάτω από διαφορετικές συνθήκες.
- α. Αρματολοί:** → ήταν ένοπλα σώματα Ελλήνων που είχαν οριστεί από την οθωμανική διοίκηση για φύλαξη ορισμένων περιοχών.
- β. Κλέφτες:** → ήταν ένοπλα σώματα Ελλήνων που κατέφυγαν στα βουνά για να αποφύγουν την τυραννία των κατακτητών.
- Συχνά υπήρχε εναλλαγή μεταξύ των δύο ρόλων → Με την πάροδο του χρόνου οι δύο έννοιες ταυτίστηκαν.
- **Αρματολοί και κλέφτες:**
 - υπήρξαν οι κύριοι εκφραστές της ένοπλης αντίστασης των Ελλήνων κατά των κατακτητών.
 - έγιναν συνώνυμοι της ανδρείας και του αγώνα για ελευθερία.
 - από αυτούς προήλθε ο πυρήνας των αγωνιστών του '21.

► **Οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές:**

- **15ος-16ος αιώνας:** → καμία οικονομική πρόοδος, λόγω δυσμενών συνθηκών.
- **17ος αιώνας:** → σταδιακή βελτίωση οικονομίας.
↓
Αιτία → η σύναψη εμπορικών σχέσεων Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με ευρωπαϊκές δυνάμεις.
- **Οι Έλληνες:**
 - αξιοποίησαν την ευκαιρία.
 - ανέπτυξαν δραστηριότητα στον τομέα των θαλάσσιων και χερσαίων μεταφορών.
 - ασχολήθηκαν με το εμπόριο.
- Οι χερσαίες μεταφορές → διευκολύνονταν από τις ελληνικές παροικίες.
- Οι ελληνικές παροικίες → αναπτύχθηκαν κατά μήκος του οδικού άξονα προς την κεντρική Ευρώπη.

- Η ανάπτυξη του εμπορίου έφερε αλλαγές: → στην **αγροτική οικονομία**.
→ στον **μεταποιητικό τομέα**.

α. Οι αλλαγές στην αγροτική οικονομία:

- Καλλιεργήθηκαν προϊόντα με μεγάλη ζήτηση στο εξωτερικό (βαμβάκι, μετάξι, κ.ά.)
- Ενισχύθηκε η κτηνοτροφία → εξαγωγές μαλλιού.
- Η οικοτεχνία μετατράπηκε σε **βιοτεχνία**.

β. Οι αλλαγές στον μεταποιητικό τομέα:

- 18ος αιώνας:

- Η ελληνική βιοτεχνική παραγωγή επεκτείνεται και στον ευρωπαϊκό χώρο.
- Δημιουργήθηκαν μεγάλες εταιρείες ή συνεταιρισμοί → **Σκοπός**: Η αντιμετώπιση του διεθνούς ανταγωνισμού.

Π.χ. **Αμπελάκια** → βιοτεχνικός και εμπορικός συνεταιρισμός.

Δραστηριότητες → κατασκευή, βαφή και εμπορία βαμβακερών νημάτων.

γ. Κοινωνικές αλλαγές:

- Νέες οικονομικές δραστηριότητες → νέα εύπορη τάξη: η **αστική** (έμποροι, βιοτέχνες, πλοιοκτήτες).
- Η πλειονότητα του ελληνικού πληθυσμού → **αγροτική**.

● Παιδεία υπόδουλου Ελληνισμού:

- Πρώτα χρόνια μετά την Άλωση → μη πολιτιστική ανάπτυξη.
- **Αίτια** → οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των υπόδουλων Ελλήνων.
- Προσπάθειες αναγέννησης παιδείας:
- ▶ **Η Εκκλησία** → αναθέρμανε την παιδεία του υπόδουλου γένους.
- Επίκεντρο → η **Πατριαρχική Ακαδημία** (Κωνσταντινούπολη).
- Συνέβαλαν → οι πνευματικοί άνθρωποι που σπούδασαν στη Δύση.
- Πατριάρχης **Κύριλλος Λούκαρης** → ανέθεσε τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας στον **Θεόφιλο Κορυδαλλέα** (: ένας από τους σπουδαιότερους αριστοτελικούς φιλοσόφους της Τουρκοκρατίας).
- **Θρησκευτικός Ουμανισμός** → η εκπαιδευτική δραστηριότητα της Εκκλησίας κατά την Τουρκοκρατία.

- **Τέλη 17ου αιώνα** → προοδευτική αναγέννηση παιδείας.

Αίτια: α. Η βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών.

β. Η στενότερη επαφή με την Ευρώπη.

- Η παιδεία επιδιώκεται κυρίως από την **αστική τάξη**.
- Πολλαπλασιάζονται τα **σχολεία**.
- Εκδίδονται περισσότερα **βιβλία**.
- **1750-1821**: → **Νεοελληνικός Διαφωτισμός**.
- **Οι Έλληνες λόγιοι**: → ήταν επηρεασμένοι από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.
→ επιδίωκαν γενίκευση της παιδείας.
→ διέδιδαν την κλασική παιδεία και τις θετικές επιστήμες.
→ προωθούσαν τη λαϊκή γλώσσα.
→ πρόβαλαν την ορθολογική σκέψη και το αίτημα για πολιτική ελευθερία και ισότητα.

• **Σημαντικότεροι εκπρόσωποι:**

1. Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος (1757-1798).

2. Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833).

3. Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806).

4. Ιώσηπος Μοισιόδακας (1725-1800).

5. Δημήτριος Καταρτζής (1730-1807).

• Παράλληλα: **εκκλησιαστικοί άνδρες** αγωνίζονται για:

→ τη διάδοση της παιδείας.

→ τη στήριξη της Ορθοδοξίας.

- Σημαντικότερος εκπρόσωπος → **Κοσμάς ο Αιτωλός** (1714-1779).

► **Τέχνη και λαϊκός πολιτισμός:**

• **Από 17ο αιώνα:**

→ Βελτιώνονται οι συνθήκες στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο.

→ Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη της τέχνης.

• **Κύριοι τομείς:** → **αρχιτεκτονική:** νέες εκκλησίες και μοναστήρια.

→ **ζωγραφική:** των ναών και των μοναστηριών.

→ **λαϊκή τέχνη.**

→ **δημοτικά τραγούδια.**

• Η **λαϊκή τέχνη**, τα **δημοτικά τραγούδια**, τα **ήθη και τα έθιμα** → βοήθησαν τους Έλληνες: **α.** να αντισταθούν στον κίνδυνο αφομοίωσης.

β. να διαφυλάξουν την ελληνικότητά τους.

γ. Ο παροικιακός Ελληνισμός:

• Η **μετανάστευση** των Ελλήνων στο εξωτερικό:

→ άρχισε πριν την Άλωση.

→ συνεχίστηκε στην Τουρκοκρατία.

• **Τέλος 18ου αιώνα** → πολυάριθμες **ελληνικές παροικίες** στη δυτική, κεντρική, ανατολική Ευρώπη, στη Βαλκανική και στη νότια Ρωσία.

• Σημαντικότερες παροικίες: → **Βενετίας, Βιέννης, Τεργέστης:**

- Οι παροικίες αυτές υπήρξαν εστίες → οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ολόκληρου του Ελληνισμού.

- Στα σχολεία των παροικιών → φοιτούσαν νέοι από τον ελλαδικό χώρο.

- Από τα τυπογραφεία τους → διοχετεύονταν χιλιάδες βιβλία στην Ελλάδα.

- Στη **Βιέννη** εκδόθηκαν: **α.** τα πρώτα φιλολογικά **περιοδικά.**

β. η πρώτη ελληνική **εφημερίδα.**

γ. τα έργα του **Ρήγα Φεραίου.**

• Οι Έλληνες των παροικιών → χρηματοδοτούσαν την ίδρυση και λειτουργία **σχολείων** σε διάφορες **ελληνικές πόλεις** (Γιάννενα, Σιάτιστα, Σμύρνη κ.α.).